

דתישבו

פרשת יתרו, תשע"ז, מספר 1208

בני משה ומתן תורה

יונה בר-מעוז

וְלֹא אֶתְכֶם לְבַדְכֶם אֲנֹכִי פָרַת אֶת הַבְּרִית
הַזֹּאת וְאֶת הָאֱלֹהִים הַזֹּאת. כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנוּ
פֹּה עִמָּנוּ עַמְּד הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֶל־לִהְיוּ וְאֶת
אֲשֶׁר אֵינָנוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם (דב' כט:יג).

אותם שאינם פה הם הדורות העתידיים,² גם צאצאי הטף שאינו מודע לגודל המעמד ולמשמעו, אך הטף יוריש את המחויבות לברית ברבדים נסתרים של התת-מודע.

ייתכן מאוד, שבשל היעדר החוויה המרכזית הזאת של מעמד הר סיני בחייהם של גרשם ואליעזר, לא בחר בהם ה' להנהיג את העם אחרי פטירת אביהם, ואולי מאותה סיבה יימנע מכל הגרים האחרים בכל הדורות לעמוד בראש העם.³

אלא שלפי מהר"ל, גם אילו באו בני משה לפני מתן תורה, הייתה חסרה בנשמותיהם חווית יסוד אחרת, והיא יציאת מצרים. ואלה עיקרי דבריו:⁴

"בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים" (שמ' יט:א) - יש לשאול: למה נסמכה פרשה זאת אל "וישלח משה את חתנו" שקדם לה (שמ' יח:כז)? ...דאין לומר שרצה הכתוב לסמוך כל ספורי ענין יתרו יחד, שהרי בפרשת "בהעלותך" היה

כאשר מתייחסים לשאלה, מתי הגיע יתרו להר הא-לוהים, לפני מתן תורה או לאחר מכן, יש לתשובות השלכות על בניו של משה יותר מאשר על יתרו עצמו. אם יתרו בא לאחר מעמד הר סיני, משמעות הדבר היא שנכדיו גרשם ואליעזר, שבאו עמו, היו הגרים הראשונים שנסתפחו לעם ישראל לאחר קבלת התורה. אמנם, כל עם ישראל עבר מעין תהליך גיור זמן קצר לפני כן, אך להשתתפות במעמד הר סיני יש תפקיד מרכזי ביותר בעיצוב הוויית העם, לא רק מעצם ההסכמה המודעת להיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמ' יט:ו), אלא גם בגלל חווית המעמד, המהווה חלק עקרוני מהמהפך הרוחני. דבר זה הדגיש משה בנאומו ערב מותו:

רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורי מלבבך כל מי חידה, והודעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ה' א-להיך בחרב באמר ה' אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר למדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בנייהם למדון (דב' ד:ט-י; ובהרחבה בהמשך הפרק).

אמנם, החוויה הייחודית הזאת לא הייתה נרשמת בתודעה של גרשם ואליעזר, בשל גילם הרך, והדבר נכון לכל הטף בעם ישראל, אך הרושם הרוחני והרגשי היה נחרט בלב ובנשמה, והם היו נעשים שותפים מכוחו לתת-מודע הקולקטיבי של העם.

דבר זה נרמז בדברי משה במקום נוסף. בטקס כריתת הברית בערבות מואב, שבו השתתף גם הטף, משה אומר על אותה ברית:

* גב' יונה בר מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל מקראות גדולות הכתר, שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים. נותן התורה זיכנו לחזור ולהתנחל בארץ הקודש. מאמר זה מוקדש לכל עובדי אדמתה ומפריחי שוממותה, ובתוכם חתני שלמה כהן מהיישוב דלב. בָּרַךְ ה' חילו ופעל יְדֵיו תְּרַצָּה.

¹ כפי שהוצגה השאלה והתשובות השונות בבבלי זבחים קטז ע"א: "בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי, חד אמר: יתרו קודם מתן תורה היה, וחד אמר: יתרו אחר מתן תורה היה" ... (ונחלקו חכמים מה שמע).

² כך לפי מדרש תנחומא נצבים ג. יונתן זקס בספרו רדיקלית אז, רדיקלית עכשיו (תרגם מנשה ארבל, הוצאת שלם, ירושלים התשס"ז, עמ' 3-9) הרחיב את הדיון בשאלה כיצד אפשר לחייב דורות עתידיים באירוע שכלל לא השתתפו בו.

³ כדברי רמב"ם בהלכות מלכים ומלחמותיהם א,ד: "אין מעמידין מלך מקהל גרים אפילו אחר כמה דורות עד שתהיה אמו מישראל, ...ולא למלכות בלבד אלא לכל שררות שבישראל, לא שר צבא לא שר חמשים או שר עשרה, אפילו ממונה על אמת המים שמחלק ממנה לשדות, ואין צריך לומר דיין או נשיא". אמנם מיכאל אברהם מנסה במאמרו "מעמדו ההלכתי של גר" (במרשתת) למתן את האפליה ההלכתית, וטוען שכנראה מדובר "באיסור שהוא תוצאה של נסיבות חברתיות נתונות, ואולי אפילו בהמלצה גרידא", אך הניסוח הנחרץ של דברי רמב"ם מצביע על עיקרון מהותי יותר.

⁴ מתוך ההקדמה של דרוש על התורה ועל המצות, בתוך ספר דרשות מהר"ל מפראג, מהדורת מכון תורה שלמה, ירושלים תשכ"ח, ע' ג-ד. הפיסוק ומראי מקום נוספו על ידי.

בנו או מסיבה אחרת, אם על אליעזר, הבן הקטן שלא נימול,⁷ או אולי על גרשם הבכור שלא נימול.⁸

בין כך ובין כך, ההקשר שבו סופר האירוע אומר שהוא חלק מהותי ממכת בכורות, שכן האיום על פרעה בהמתת הבכורות מופיע כאן בפעם הראשונה, כשהוא שתול ללא הפרדה כלשהי באמצע סיפור הירידה למצרים, בין הפסוקים כ וכד.

****וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה ... וְאָמַרְתָּ אֶל פְּרֹעֶה כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְלֵרֵי יִשְׂרָאֵל. וְאָמַר אֲלֶיךָ שְׁלַח אֶת בְּנֵי וַיַּעֲבֹדְנִי וְתִמְאַן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אֲנֹכִי הֹרֵג אֶת בְּנֶךָ בְּכַרְךָ" (ש"מ' ד:כא-כג).** הקשר בין מכת בכורות לסיפור הפגישה במלון מתחזק, אם שמים לב לניסוחה של ההודעה על מכת בכורות כשהגיע זמנה:

פְּחֻצַּת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם. וּמַת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם *** וְהִיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר כָּמְהוּ לֹא נְהִיְתָה וְכָמְהוּ לֹא תִסָּף (ש"מ' יא:ד-ו).

המשתמע מן הניסוח הזה הוא שכל בכור במצרים ימות, בלי יוצא מן הכלל; וכיוון שהמילה "כל" בתנ"ך משמעה לעתים קרובות "הרבה", ולא דווקא המכלול, נוספה באותו פסוק הגדרה מכלילה חד-משמעית: *****מִבְּכוֹר פְּרֹעֶה הַיֵּשֵׁב עַל כֶּסֶאָו עַד בְּכוֹר הַשֹּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הַרְחִימִים וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה"***. מכאן שסכנת מוות ריחפה גם על בכורי עם ישראל.

אמנם, בצמוד לאיום במיתת הבכורות ניתנה הבטחה, שתהיה הבחנה נסית בין בני ישראל לבין כל יתר העממים: **"וְלֹכֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרֵץ כָּלֵב לְשׁוֹנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד בְּהֵמָה לְמַעַן תִּדְעוּן אֲשֶׁר יִפְלֶה ה' בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל" (ש"מ:ז), אך יסתבר בזמן האירוע, שיש צורך באות חיצוני על בתי בני ישראל, שיעשה על ידי**

עדיין יתרו עם ישראל ונכתב עוד ממנו שם בדגלים (במ' י:כט-לב)...

...ונראה לומר כי פרשה זאת, היא פרשת מתן תורה, נסמכה אל "וישלח משה את חותנו" וגו', להורות לנו כי **לישראל בפרט ובעצם נתייחסה נתינת התורה בהחלט ולא לזולתן מהעמים. וכאשר יובן מאמרו "אֲנֹכִי ה' אֶ-לֶהֱיֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים" (ש"מ:כב) - תלה הדבר בהוציאו אותם ממצרים ולא אמר 'אשר בראתי את כל'... אלא שרצה לומר: אחר שהוצאתי אתכם ממצרים מבית עבדים, היא היא סבה מכרחת אתכם לעבדים לי, ושמוכרחים אתם לקבל גזירתי ותורתי בעל כרחכם. רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך לא עלה לרצון לפניו יתברך שיאמרו "מרצון נפשנו הטוב נעשה זאת", רק יהיו עבדים קנויים לו בהכרח.**

... נתבאר לך גם כן, כי יתרו לא היה שייך בבחינה זאת, שלא הוציאו ממצרים, ולא תהיה לו קבלת התורה כי אם מרצון עצמו, מה שאין דעתו יתברך נוחה בו כנזכר.

גם מבלי להיכנס לעמקי הגותו של מהר"ל, ברור שהוא רואה ביציאה ממצרים תנאי הכרחי בהפיכת עם ישראל לעמו הנבחר של ה'. ולכן יתרו, שלא היה עבד ולא הוצא ביד חזקה ובזרוע נטויה ממצרים, אינו שייך כלל למעמד מתן תורה, אף אם עמדו רגליו בתחתית הר סיני, ועיניו חזו את המראות הגדולים, ואוזניו שמעו את הקולות המפליאים. מכאן שגם בני משה נמצאים באותו מעמד רוחני, ואינם חלק מהגרעין המהותי של עם ישראל, אלא הם נספחים אליו מבחוץ כזרים.

ברצוני להציע במאמר זה, שמעמדם של בני משה שונה ממעמד יתרו, משום שלהם נעשתה מעין יציאת מצרים פרטית, סמלית אמנם, אך לא פחות משמעותית. הכוונה לאותו מפגש לילי תמוה ונורא,⁵ ברדת משה מצרימה עם משפחתו:

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיִּרְכָּבֶם עַל הַחֲמֹר וַיֵּשֶׁב אֶרְצָה מִצְרַיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מִטֵּה הָאֶ-לֵהִים בְּיָדוֹ. * וַיְהִי בַדְרֹךְ בְּמִלּוֹן וַיִּפְגְּשׁוּהוּ ה' וַיִּבְקֶשׂ הַמִּיתוֹ. וַתִּקַּח צִפְרָה צַר וַתִּכְרֹת אֶת עֲרֻלַת בְּנֵהּ וַתִּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חָתַן דְּמַיִם אֶתָּה לִי. וַיִּרְף מִמֶּנּוּ אֶזְ אִמְרָה חָתַן דְּמַיִם לְמוֹלַת (ש"מ' ד:כ,כד-כו).**

אין זה חשוב לענייננו על מי ריחפה סכנת המוות באותו מפגש, אם על משה, משום שלא מל את

⁷ כנאמר בבבלי נדרים לא ע"ב: "תניא, ר' יהושע בן קרחה אומר: גדולה מילה - שכל זכיות שעשה משה רבינו לא עמדו לו כשנתרשל מן המילה... אמר רבי: חס וחלילה שמשו רבינו נתרשל מן המילה, אלא כך אמר: אמול ואצא סכנה היא... אמול ואשהה שלשה ימים, הקב"ה אמר לי "לך שוב מצרים" (ש"מ' ד:יט)! אלא מפני מה נענש משה? מפני שנתעסק במלון תחלה ... רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא למשה רבינו בקש שטן להרוג אלא לאותו תינוק".

⁸ לפי **מכילתא דרבי ישמעאל** יתרו, מסכתא דעמלק פרשה א, ולפי תרגום התורה המיוחס ליונתן, הבן שלא נימול היה גרשם. אמנם בשני המקורות האלה חייו של משה הם העומדים בסכנה, אך לפי דעתו של רבן שמעון בן גמליאל, שנזכר בהערה הקודמת, הבן שלא נימול היה בסכנת מוות, ועל כן הוא עשוי להיות גרשם.

⁹ במקום זה באים במקרא כמה פסוקים שנדלג עליהם פה והם יצוטטו ויידונו בהמשך המאמר (לאחר סימון 3 כוכביות). דרך זו באה להפנות את תשומת לב הקורא למיקומם המיוחד.

⁵ אין ההסבר במאמר זה מנסה לרדת למלוא עומקו של האירוע, אלא להאיר היבט אחד שלו.

⁶ במקום זה באים במקרא כמה פסוקים שנדלג עליהם כאן, והם יצוטטו ויידונו בהמשך המאמר (לאחר סימון 2 כוכביות). דרך זו באה להפנות את תשומת לב הקורא למיקומם המיוחד.

בשל הפגישה הזאת, יהיו בני משה ראויים בעתיד להגיע אל הר הא-לוהים, כאהרן עתה לפני היציאה ממצרים, וככל עם ישראל מאוחר יותר, ונשמותיהם תהיינה ראויות ומוכנות להפגמת מעמד הר סיני במלוא ערכו, והנחלתו לכל צאצאיהם לאורך כל הדורות.

הערה למאמרה של יונה בר מעוז, על "בני משה ומתן תורה" / אברהם עציון (דף שבועי לפרשת "יתרו" תשע"ז, מס' 1208)

שמעתי מפי הרב יוסף דוב סולוביצקי שבני משה לא היו ראויים להנהגת העם מפני שלא השתתפו בשני האירועים החשובים ביותר לעם ישראל: (א) הם לא היו במצרים בימי העינוי ובימי העבדות. (ב) הם לא היו במחנה ישראל בעת מתן תורה. לכן אין להם התנאים ההכרחיים להנהגת העם! בנוסף לזה ברצוני להזכיר את הרעיון של ר' אברהם אבן עזרא (בפירושו הארוך לשמות ב:ג), שמשה גדל בארמון המלך כדי שידע וירגיש מה זה להיות חופשי וכדי ללמוד טקסי המלוכה ודרך המנהיגות. אך מצד שני הוא היה צריך לברוח למדין, לחפש מקלט מפרעה ולהרגיש סבל כאדם נרדף. את שני הצדדים האלה לא חוו כלל בניו. נראה גם שהמפגש של ה' עם בני משה במלון (שמות ה) לא השאיר את חותמו עליהם, ובוודאי אין הוא מהווה כרטיס כניסה למנהיגות. כמו כן יש לזכור שמנהיגות אינה עוברת תמיד בירושה. משה היה איש כריזמטי ובעל כישרונות, אך לבניו לא היו כנראה כישורים למנהיגות. יתרו אומר למשה שציפורה באה עם שני בניה (שמ' יח:1), ובכך נרמז שמבחינה ביולוגית הם אמנם בני משה אך למעשה כל חינכם בא מציפורה, ואף עובדה זאת מצביעה על כך שאינם מתאימים להיות יורשי משה במנהיגות.

הרב אברהם עציון, כפר הרא"ה

בני ישראל עצמם, כדי שהבטחה זאת תתממש: "וְהָיָה הַדָּם לְכֶם לְאֵת עַל הַבְּתִים אֲשֶׁר אִתְּם שֶׁם וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם וּפִסְחִיתִי עֲלֵכֶם וְלֹא יְהִי בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהַלְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמ' יב:ג). לולי אותו סימן דם על הבתים היה מתקיים גם בישראל "וְתָהִי צִעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרַיִם כִּי אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שֶׁם מֵת" (שם:ל).

וכמו אצל בני ישראל בליל הכאת הבכורות, מאיימת סכנת מוות על משפחת משה במלון, היינו בלילה (אולי כבר בתחום מצרים), וברור שהייתה עלולה להיות שם צעקה גדולה, כי בכל מקרה עמד מישהו למות,¹⁰ לולי הדם שנזרק שם על ידי צפורה¹¹ בתושייה מדהימה.

דם המילה שזרקה צפורה מחובר עם ליל הכאת הבכורות, גם בשל האיסור על ערל וכן נכר לאכול מקרבן הפסח, שנעשה לראשונה בעת ההבחנה הגורלית בין בני ישראל לבין כל יתר העממים במצרים. אם כך, בזכות אמם נמצאו בני משה מסומנים בסימון הייחודי לעם ישראל, וכמו כל עם ישראל הופרשו גם הם לחיים לאחר שעמדו למות.

הפרשנות שהוצעה כאן לסיפור המפגש במלון מתחזקת מכוח המילה המנחה "וַיִּפְגְּשׁוּהוּ", שתרמוזו לכך שכל האירוע המפחיד הזה נועד גם לחבר בין משפחת משה לבין ה', ובכך לחבר אותם לעם ישראל. משמעה העמוק של המילה הזאת מתברר מיד בפסוק הצמוד לפגישה במלון: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אֶהֱרֹן לֵךְ לְקִרְאֵת מֹשֶׁה הַמְדַבֵּר וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשׁוּהוּ בְּהַר הָאֵלֵים וַיִּשְׁק לוֹ" (שם:כז).

ה"פגישה" בין משה ואהרן היא מעשה של אהבה וחיבור, למרות שיש חשש לקנאה ולתחרות. מרגע הפגישה מתחיל שיתוף פעולה הדוק שמאפשר את הוצאת עם ישראל ממצרים. בדומה לזה, הפגישה של ה' עם בני משפחת משה באה ליצור עמם חיבור לטובה, על אף החזות הקשה והמאיימת, והיא הופכת אותם לחלק בלתי נפרד מיציאת מצרים. בכך הם אף מקדימים את בני ישראל, ביציאה ממוות לחיים בהשגחה מיוחדת של ה' עליהם, ובעשיית מעשה אמוני משמעותי מצדם (בשל גילם, אמם היא העושה את המעשה למענם).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף